

MISKOLCI EGYETEM

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

Miskolc, 2016. november 17.

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

SZEKCIÓKIADVÁNYA

Kiadja: Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság
Kiadásért felelős: Prof. Dr. Kékesi Tamás rektorhelyettes
Szerkesztette: Major Ágnes és Káli Anita doktoranduszhallgatók
Nyomda: ME Sokszorosító Üzeme
Sokszorosításért felelős: Pásztor Erzsébet
Nyomdaszám: ME. TNRT-193/2017.
ISBN 978-963-358-125-4

TARTALOM

SZOLNOKI ZSOLT

A Mysteria patrum iesvitarum szerzőségi kérdései..... 7

TÖRÖK SÁNDOR MÁTYÁS

A referencia jelenléte és átalakulása József Attila *Két vázlat*ában 15

MAURIZIO CECCARELLI

Egy levelezés töredéke.

Charles De Tolnay tevékenysége

az American Council of Learned Societies

Protection of Cultural Treasures in War Areas bizottságában 23

OCSENÁS ALICA

Apák, anyák és fiaik.

Családi minták és gyermeki énkép

Esterházy Péter *Fancsikó és Pinta* című művében 31

RADICS VIKTÓRIA

A Párbuzamos történetek metafizikai dimenziója..... 39

MAJOR ÁGNES

Kultusz és paródia..... 47

HANGÁCSI ZSUZSANNA

„Minek nevezzetek?”

A (Cseh)szlovákiában születő magyar irodalom elnevezéseiről 53

KÁLI ANITA

Változatok a szegénységre 59

SCHÄFFER ANETT

„Miért, hát ki vagy te?”

Az identitás alakulása

Rakovszky Zsuzsa *A kígyó árnyéka* című regényében 65

NÉMETH GÁBOR

Fakticitás, faktikus élet Heidegger korai gondolkodásában 75

Maurizio Ceccarelli

EGY LEVELEZÉS TÖREDÉKE

Charles De Tolnay tevékenysége

az American Council of Learned Societies

Protection of Cultural Treasures in War Areas bizottságában

Charles De Tolnay amerikai tudományos tevékenységének egyik kevésbé ismert aspektusa az American Council of Learned Societies¹ (ACLS) Protection of Cultural Treasures in War Areas bizottságával való együttműködése volt. A magyar–amerikai művészettörténész levéltárának átrendezési munkálata alatt² előkerült a fentivel kapcsolatban egy értékes levelezési töredék, amelynek a folyamatban lévő kutatását ez az írás kívánja értelmezni.

Franklin Delano Roosevel, az Egyesült Államok elnöke 1943. június 23-án elrendelte az úgynevezett Roberts Bizottság³ létrehozását, amely arról gondoskodott, hogy listákat készítsen a legjelentősebb háborús pusztítás miatt veszélyben lévő műemlékekről és épületekről. A következő év őszén megalakult a Monuments Fine Arts and Archives Service (Műemlék, Képzőművészet és Archívumok Szolgálat, MFAA) nevű szervezet, amelynek a feladata a „nemzetiszocialista műkincsrablás módszereinek, lefolyásának pontos feltárása, az elrejtett műkincsek visszaszerzése, valamint a háború utáni visszaszolgáltatás jogi és gyakorlati lebonyolítása volt.”⁴

Már 1940-ban, Párizs esete következményeként a Harvard Egyetem tanárai és más jelentős bostoni polgárok létrehozták az úgynevezett „Harvard Group”-ot annak érdekében, hogy szakértői támogatást nyújtsanak a kulturális háborús kérdésekben. Amerikai és külföldi tudósok állítottak össze információkat az Európában lévő helyszínekről, műemlékekről és egyéb kulturális objektumokról. Az ő erőfeszítéseiknek köszönhetően megalakult a Roberts Bizottság.

Ezzel párhuzamosan az American Council of Learned Societies a tanács éves ülésén, 1943 januárjában létrehozta a Protection of Cultural Treasures in War Areas nevű

¹ Az American Council of Learned Societies a humán és a kapcsolódó társadalomtudományok érdekében a Union Académique Internationale tagjaként 1919-ben alapított privát, nonprofit szövetség.

² Tolnay Károly tudományos és kulturális tevékenységével összefüggő levelezésének elmélyült tanulmányozását az olaszországi Hungarológiai, Közép- és Kelet-Európai Tanulmányok Egyetemközi Kutatóközpontjának (CISUECO, Róma) firenzei kutatócsoportja (Firenzei Tudományegyetem, Nyelvi, Irodalmi és Interkulturális Tanulmányok Intézet) 2002-ben kezdeményezte.

³ A bizottság teljes neve American Commission for the Protection and Salvage of Historic Monuments in War Areas volt. A névadó Owen Josephus Roberts, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának egyik tagja volt.

⁴ KOVÁCS Ágnes, *Kultúrtörténeti rémmese: Magyar műkincsek a müncheni Central Collecting Pointban 1945–1946*, I–III, Artmagazin, 2015/1, 47.

bizottságot: az itt résztvevő művészettörténészek, régészek, gyűjtők és művészek segítettek az ACLS-nek a legfontosabb védendő műemlékek és műtárgyak listáinak összeállításában és az európai városok kulturális térképeinek előkészítésében.⁵ A Harvard Group és az ACLS gyűjtötte össze a tudományos információkat, majd ezeket a Roberts Bizottság rendelkezésére bocsájtották, amely a MFAA műveleit irányította.

Tolnai Károly 1899. május 27-én egy rendezett anyagi körülmények között élő budapesti zsidó családban született. Édesapja, Tolnai Arnold, akkoriban egy habsburgi apparátus tisztviselője volt, egy dohányipari vállalat ügyvezető igazgatójaként. 1910. január 15-én nemesi rangot kapott vágújhelyi előnévvel.⁶ A végleges nevét, amelyen ismertté vált, a Charles de Tolnayt, az amerikai tartózkodása során vette fel.⁷ Ő volt a Vasárnapi Kör egyik legfiatalabb tagja.⁸ Az érettségi megszerzése után, 1918-ban, 19 évesen hagyta el Magyarországot, majd Bécsben kezdte meg a művészettörténeti egyetemi tanulmányait Max Dvořák tanítványaként. „Gazdagon mentem el hazulról. A tízes évek közepén ugyanis Magyarországon barátságot kötöttem egy pár szellemileg kiváló személyiséggel, és rajtuk keresztül megérintett egy európai szellemi áram. Most, amikor fiatalságom idejét szeretném felidézni, elsősorban arra az időre gondolok, amely alapvető fontosságú volt számomra, az individuális életem számára, de egyben a magyar szellemi élet történetében és bizonyos folkig az európai szellemi élet történetében is.”⁹

Fülep Lajos, középiskolai franciatanára Tolnay egész életére hatással volt. Ő vezette be Lukács György körébe. A bécsi akadémián Max Dvořák fedezte fel még ismeretlen kulturális telítettségét: „Én Dvořákhoz úgy jöttem, hogy már tudtam valamit, valamit, amit viszont ő nem tudott. Az, amit Lukácsék és Fülepék csináltak, valami olyan volt, a mit a bécsi egyetemen nem tudtak még. Elég nagy előnyöm volt annak következtében, hogy Dvořák nemcsak rendkívül jószagos ember volt, és egészen kiváló tudós és tanár, de mert ő ezt az újat appreciálta. Megértette, és szívesen vette, hogy új szint hozok a bécsi iskolába. Ezt az új szint nagyrészt nyilván pesti barátaimnak köszönhetem.”¹⁰

Tolnay a Bécsi Egyetem művészettörténeti iskolájában tanult 1918-tól 1925-ig. 1925-ben diplomázott Julius von Schlosserrel, és közben követte Adolph Goldschmidt

⁵ A bizottságot anyagilag a Rockefeller Alapítvány támogatta.

⁶ *Magyar Zsidó Lexikon*, kiad. UJVÁRI Péter, Bp., Pallas Ny., 1929, címszó: *Nemesek*.

⁷ Egy 1943–1944-i levélváltás a New York-i Art Index magazinnal, a név a végleges helyesíráásra vonatkozik.

⁸ A De Tolnay Vasárnapi Kör-tagságával kapcsolatos legfontosabb források: *A Vasárnapi Kör: Dokumentumok*, szerk. KARÁDI Éva, VEZÉR Erzsébet, Bp., Gondolat, 1980; LACKÓ Miklós, *Tolnay Károly és szellemi kapcsolatai = A tudománytól a tömegkultúráig: Művelődéstörténeti tanulmányok 1890–1945*, szerk. LACKÓ Miklós, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1994 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 14), 67–96; LACKÓ Miklós, *Kerényi, Fülep és Tolnay Károly szellemi kapcsolata = Uő, Sziget és külvilág: Válogatott tanulmányok*, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1996 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 18), 335–344; NOVÁK Zoltán, *A Vasárnap Társaság: Lukács Györgynek és csoportosulásának eszmei válsága, kiútkeresésük az első világháború időszakában*, Bp., Kossuth, 1979; BALÁZS Katalin, MARKÓJA Csilla, *Tolnay Károly és a Ferenczy-ikerek*, Enigma, 2010/65, 81–93.

⁹ *A száznagy nagy tanú*, szerk. BORUS Rózsa, Bp., RTV–Minerva, 1978, 234.

¹⁰ *Uo.*, 246.

középkortörténész berlini tanfolyamait is. Tolnay Hieronymus Boschról szóló munkájával szerezte meg a diplomáját, amelyet 1937-ben tett közzé monográfia formában,¹¹ majd tovább bővítette a hatvanas években.

A rajzművészet szintén elsőrendű téma volt Tolnay számára, 1925-ben publikálta id. Pieter Bruegel grafikájáról szóló monográfiáját.¹² A fiatal tudós ezekben az években fordult Michelangelo felé. 1921-ben Olaszországba utazott, hogy tanulmányozza az olasz művészet hatását Bruegel munkájára. Az útja során találkozott Michelangelo munkásságával Firenzében, a San Lorenzo-i Sagrestia Nuova-ban és a vatikáni Cappella Sistina-ban. Tolnay a firenzei Biblioteca Laurenzianában és a Vatikáni Apostoli Könyvtárban tanulmányozta Michelangelo saját kezű írásait, és számos még nem publikált művészi rajzot azonosított. 1928-ban Heidelbergbe költözött: „Ez után az volt az érzésem, hogy a tudományos fejlődésem szempontjából talán jobb lenne, ha pl. Németországba mennék egy kis, csöndes egyetemi városba, és onnan mindig leutazhatnék Olaszországba. Heidelberget választottam, talán azért, mert Lukács azelőtt sok évig élt már ott. Azután amikor odamentem, Mannheim Károly magántanár is ott volt.”¹³

A Michelangelo grafikájáról szóló művei által szerzett hírneve miatt 1929-ben a Hamburgi Egyetemre hívták, ahol megszerezte a habilitációt.¹⁴ Hamburgban már létezett az Aby Warburg és Fritz Saxl által alapított Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg nevű kutatóintézet, ami döntő elem volt Tolnay választásában. A náci faji törvények növekvő befolyása az egyetemi életben Tolnayt arra készítette, hogy Hamburgból Párizsba költözzön, ahol 1934-től óraadóként dolgozott évenként megújuló szerződéssel. A bizonytalan párizsi szakmai beosztás ellenére Tolnay írni kezdett, miután megszabadult a német szigorú tanári feltételektől. Újra utazni kezdett, majd kiegészítette néhány Michelangelóról szóló tanulmányát, újravizsgálta a Bosch-ról szóló diplomamunkáját, valamint kiadott egy monográfiát van Eyck-ről.¹⁵

1938-ban az Egyesült Államokba hívták, hogy előadásokat tartson. Az akkori princeptoni *Institute for Advanced Study* igazgatója, Abraham Flexner felajánlotta neki a lehetőséget, hogy csatlakozzon az intézethez egy évre. 1939-ben Tolnay véglegesen Princetonba¹⁶ költözött. 1948-ig maradt Princetonban éves szerződésekkel, majd a Guggenheim Alapítvány és a Bollingen Alapítvány támogatásának köszönhetően 1953-ig kutatómunkájára tudott összpontosítani. Ekkor fejezte be az ötkötetes Michelangelo monográfiáját, miközben a Columbia Universityn is dolgozott vendég tanárként: 1943 és 1960

¹¹ Charles DE TOLNAY, *Hieronymus Bosch*, Bazel, Holbein, 1937.

¹² Charles DE TOLNAY, *Die Zeichnungen Pieter Brueghels*, München, Piper, 1925.

¹³ *Uo.*, 250.

¹⁴ *Die späten architektonischen Projekte Michelangelos* a címe.

¹⁵ Charles DE TOLNAY, *Le Retable de l'Agneau Mystique des frères Van Eyck*, Brüsszel, Éditions de La Connaissance, 1938.

¹⁶ Számos zsidó származású európai kulturális egyéniség Princetonba költözött, miután elveszítették egyetemi munkájukat a faji törvények bevezetésével, 1933. április 7-e óta.

között öt kötetet adott ki, melyben elemzi Michelangelo teljes művészi pályafutását. Írásait mindig a levéltári dokumentumok, a történelmi és társadalmi-filozófiai háttér szigorú vizsgálatával kezdi.¹⁷ A páratlan munka sikerének köszönhetően ajánlatot kapott a Casa Buonarroti igazgatására. Az igazgatói posztot elfogadta, annak ellenére, hogy kilátásban volt számára egy tekintélyes tanári állás is a Harvardon. Az egyetemi karrier mellett nem lett volna lehetősége, hogy megalkossa a *Corpus dei disegni di Michelangelo* című művet,¹⁸ amely miatt még ma is elismerik a magyar származású művészettörténészt. A Casa Buonarroti helyreállítása, átalakítása és értékelése mellett ez volt a legnagyobb feladata haláláig, 1981-ig.

1941. augusztusában a már princetoni oktató Charles De Tolnay érdeklődését felkeltette egy ACLS kutatási ösztöndíj: „May I ask if you will be kind enough to inform me of the date of the Fine Arts Committee of the American Council of Learned Societies, as I would like to submit the request concerning my Michelangelo Corpus¹⁹ at that time.”²⁰ Donald Goodchild – az akkori ACLS támogatások felelős titkára – néhány nappal később válaszolt a felszólításra: „The date of the next meeting of our Committee on Research and Publication in the Fine Arts has not yet been fixed, but applications to be considered at that time should be received by November first.”²¹ Erre a levélre Tolnay az őt jellemző szilárdsággal így reagált: „I would like to bring you in person the manuscript of my book on M[ichelangelo]. I shall appreciate it very much if you let me know at what time on October 31 (or November 1) you can give me an appointment.”²²

Tolnay *Michelangelójának* első kötete az ACLS támogatásával jelent meg 1943-ban. Nem sokkal később a megalakulása után a Protection of Cultural Treasures in War Areas bizottság kérdőíveket küldött Egyesült Államokban lévő művészettörténészeknek, régészeknek, gyűjtőknek és művészeknek, akik kulturális szempontból jól ismerték az európai városokat, azzal a céllal, hogy segítséget adjanak a kulturális értékek feltérképezésében, nemcsak tudással, hanem könyvekkel, főleg útikönyvekkel is: Baedeker, Touring Club Italiano, Guide Bleu.²³ 1943. augusztus 7-én a bizottság elnökétől, a régész William B. Dinsmoor-tól²⁴ Tolnay – aki részletesen válaszolt a kérdőívre – megkapta az ACLS önkéntes részvételi felhívását: „Some weeks ago you were kind enough to answer the questionnaire sent out by this Committee. Since then we have received instructions from the Civil Affairs Division of the War Department to prepare what we are calling cultural maps. Inasmuch as we were late in getting started, we are being badly

¹⁷ Vö. TOLNAY Károly, *Michelangelo: Mű és világgép*, Bp., Corvina, 1977, 5–6.

¹⁸ Charles DE TOLNAY, *Corpus dei disegni di Michelangelo*, I–IV, Novara, De Agostini, 1975–1980.

¹⁹ Itt nem a *Corpus dei disegni di Michelangelo*ról van szó, hanem az ötkötetes monográfiáról.

²⁰ Charles De Tolnay Donald Goodchildhoz, 1941. 08. 11, fogalmazvány.

²¹ Donald Goodchild Charles De Tolnayhoz, 1941. 08. 22, levél.

²² Charles De Tolnay Donald Goodchildhoz, d. n., fogalmazvány.

²³ Vö. Stephen BURY, *Monuments Men and the Frick*, <http://blog.oup.com/2014/04/monuments-men-frick/> (2016. 10. 01).

²⁴ Dinsmoor Roberts Bizottság- és Harvard Groupban is volt jelentős szerepe.

pressed. [...] I am wondering whether you would have any spare time to help the Committee in the preparation of these maps. I shall not go into details of the technique we are using, which can very easily be explained to you, if you should be able to come to help us. Our working headquarters are the Frick Art Reference Library, 10 East 71st Street, New York City, and I should be glad to talk this work over with you at your earliest convenience.”²⁵ Ezen a levélen Tolnay saját kezűleg írta az első találkozó időpontját: „N. Y. utazás: Aug. 11.” Egy október 1-én kézzel írt fogalmazvány emlékeztet arra, hogy a magyar származású művészettörténész akkor már együttműködött a bizottsággal, és tájékoztatást nyújt feladatairól: „I shall be coming to New York again on Thursday to work at the Frick Library. [...] In the meantime I am supervising the Vienna cards made by Mrs. Tietze.²⁶ Having finished with the Paris list, I should greatly appreciate it if you would be kind enough to put an acknowledgement of this work in writing.”²⁷ Dinsmoor azonnal válaszolt, amely nem csak egyszerű elismerő bizonyítvány, de új feladatot kitűző szolgálati közlemény is: „I want to thank you for the work that you have done for the Committee on the preparation of the cultural map of Paris. We shall soon be in the process of having the monuments located on the map, and probably at that time we shall need the benefit of your criticism again on this project.”²⁸

Tolnay félbeszakította a Bizottsággal való együttműködését november közepén: „I am very sorry to inform you that it is necessary for me to suspend for several weeks my work in the Frick Library. Since I am under contract with the Princeton University Press for my second volume of M[ichelangelo] I must devote in the near future all my activity to finish my book in time. When this book is more advanced and I have more spare time, I shall return with great pleasure to give my contribution to the preparation of the cultural maps. In reference to the map of Hungary, I have already made a list of the works of art of Budapest. Concerning the other cities of this country, I am sure that Mr. Kelemen²⁹ and Dr. Delmár³⁰ are very well qualified to complete the work.”³¹ Ebben a tekintetben a Fond megőrzött egy Tolnaynak küldött Delmár által írt levelet, ami jól tisztázza, hogy hogyan került a műgyűjtő a bizottságba: „Nemrég telef. felhívott Kelemen Pál [...] és megkért, hogy látogassam meg. Ez alkalommal szóba hozta, hogy felhívást kapott egy Mr. Crosby-tól³² (?) Frick Library, hogy a Magyarország műemlékek céljából azok összeírásával stb. közreműködjek. Mutatott is egy gépírásos terjedelmes füzetet, és megkérdezett, hogy nem-e volnék hajlandó e munkában részt venni. Én azt válaszoltam, hogy tudtommal Ön végezi vagy végezte ezt a munkát és én nem óhajtok

²⁵ William B. Dinsmoor Charles De Tolnayhoz, 1943. 08. 07, levél.

²⁶ Erica Tietze-Conrat, osztrák–amerikai művészettörténész.

²⁷ Charles De Tolnay William B. Dinsmoorhoz, 1943. 10. 01, fogalmazvány.

²⁸ William B. Dinsmoor Charles De Tolnayhoz, 1943. 10. 04, levél.

²⁹ Kelemen Pál, magyar–amerikai régész.

³⁰ Delmár Emil, magyar–amerikai műgyűjtő.

³¹ Charles De Tolnay William B. Dinsmoorhoz, 1943. 11. 16, fogalmazvány.

³² Sumner McKnight Crosby, amerikai művészettörténész, a Roberts Bizottság tagja.

az Ön biztos kiváló munkájába belekontárkodni. Kelemen szerint a jegyzéken egy csomó műtörténész dolgozott, és így csak arról van szó, hogy egy személylyel több kapcsolódnak be egy hazafias munkába. [...] Kérem már most, ne értsen félre. Nem arról van szó hogy Ön engem az iránt megnyugtasson, hogy nincs kifogása esetleges közreműködésem ellen. Tudom, hogy az Ön részére ez a munka csak egy terhes lappália volt. Nem is akarok tetszelegni magamnak vagy Önnek és főképp nem akarok »patzig« lenni. Viszont én magam nagyon érzékeny vagyok, és ezért mások érzékenységét tiszteletben tartani mindig Önmagam iránti kötelességemnek éreztem. Nem ismerem bővebben az Ön szerepét a műemlékek leltározása körül és így inkább válaszának hangjából tudom majd megítélni, hogy szabad-e nekem ez ügyben szerepet vállalnom.”³³

A birtokomban lévő adatok szerint Charles De Tolnay a november 12-én tartott találkozón vett részt utoljára a Frick Library-ban.³⁴ De Tolnay kérésének³⁵ megválaszolására Sumner McKnight Crosby megnyugtatta, hogy a Bédekker, amit kölcsönadott az ACLS-nek, még hasznos lesz a be nem fejezett bizottsági munkában, és hogy kapni fog majd egy hivatalos részvételi igazolást: „We have your copy of Baedeker’s Austria-Hungary, 1913, and of course will return it to you immediately if you are in urgent need of it. This is the only copy of this particular Baedeker at the Committee’s disposal and since our work is not at all limited to the making of maps, I shall very much appreciate the continued loan of this volume for our constant reference work. The official letters acknowledging the cooperation of a great number of scholars in the preparation of our maps have been delayed until the map project is completed. In the meantime I should like to express to you on behalf of the Committee our appreciation for your assistance in the preliminary listing of the cultural and artistic monuments of Budapest and Paris.”³⁶

Az a tény, hogy Tolnay a bizottsággal való együttműködést felfüggesztette, rámutat a Michelangelóval kapcsolatos kutatási munkájának kizárólagos fontosságára. A híres Michelangelo-szakértőnek választania kellett a két munka prioritása között, de nem kizárt, hogy a bizottsági tagok számára sem volt teljesen világos a munkájuk megkérdőjelezhetetlen fontossága. Dinsmoor Tolnayhoz intézett 1944. december 18-i levele alátámasztja e bizottsági munka értékét: „I take pleasure in bringing to the attention of those who have so loyally cooperated with the Committee, either as members of the Committee or members of the staffs associated with it, or as volunteer advisers, the fact that a symposium on a subject related to the interests of the Committee, namely, »Europe’s Monuments as Affected by the War«, will be given at the Metropolitan Museum of Art in New York City on the afternoon of December 28. I am enclosing a card of invitation for this meeting, at which will be presented several papers covering various aspects of the subject. [...] The opportunity of hearing these papers is one which will enable those who have collaborated in the portion of the project that has been carried

³³ Delmár Emil Charles De Tolnayhoz, 1943. 11. 17. levél.

³⁴ Kathryn Springer Charles De Tolnayhoz, 1944. 01. 27. levél.

³⁵ Charles De Tolnay William B. Dinsmoorhoz, 1944. 04. 22. fogalmazvány.

³⁶ Sumner McKnight Crosby Charles De Tolnayhoz, 1944. 05. 21. levél.

out by the ACLS Committee to obtain a general picture of the practical results attained. In this connection, the following announcement of the Ministry of Information in Paris may be of interest: »[...] Les cartes historiées remises aux bombardiers libérateurs eurent une efficacité remarquable«. The Conseiller Culturel of the Délégation du Gouvernement Provisoire aux Etats-Unis in transmitting this item notes particularly that it »stresses that this accuracy is largely due to the special maps which have been given to the bombers«³⁷.

Egyelőre egyéb dokumentáció ezzel kapcsolatban nem volt felmutatható, de nagy valószínűséggel az 1945-ös év kutatása során további eredmények kerülnek majd elő ebben a témában.

³⁷ William B. Dinsmoor Charles De Tolnayhoz, 1944. 12. 18. levél.